अस्वीकरण

नेपालीमा अनुवाद गरिएको मामिलाको निर्णय पक्षहरुले आफ्नो भाषामा बुझ्नु को लागि मात्र हो। सबै व्यावहारिक र आधिकारिक उद्देश्यका लागि, फैसलाको अंग्रेजी संस्करण नै प्रामाणिक हुनेछ र कार्यान्वयनको उद्देश्यका लागि पनि अंग्रेजी भाषा मै जारी भएको फैसला मान्य हुनेछ।

[२०२५] १ एस.सी.आर. २८१ : २०२५ आईएनएससी ३२

विश्वजित डे विरुद्ध असम राज्य

(आपराधिक अपील नं. ८७/२०२५)

०७ जनवरी २०२५

[संजय करोल र मनमोहन, *न्यायाधीशहरू]

विचार गर्नुपर्ने मामिला

एनडीपीएस (नारकोटिक ड्रग्स र साइकोट्रोपिक सब्स्ट्यान्सेस ऐन, १९८५) मामिलाहरूमा सुनुवाइको क्रममा सवारी साधनहरूको अन्तरिम।

शिर्षक नोटहरु †

नारकोटिक ड्रग्स र साइकोट्रोपिक सब्स्ट्यान्सेस ऐन, १९८५ – अन्तरिममा सुपरदारीमा सवारी साधन छोड्ने – एक सवारी साधनलाई जाँच चौकीमा रोकियो – प्रहरी अधिकारीले सवारी साधनको तलासी लिए र दुईवटा उस्तै साबुनका बट्टा फेला पारे जसमा संदिग्ध हेरोइन थियो जुन कालो पोलिथिनले ढाकिएको थियो, त्रिपाल भित्र लुकाएर सवारी साधनको हुडमा राखिएको थियो – फिल्ड परीक्षण पछि, उक्त संदिग्ध पदार्थ २४.८ ग्राम हेरोइन भएको पुष्टि भयो – उक्त सवारी साधन जफत गरियो – यहाँका अपीलकर्ताले सवारी साधन छोड्न माग गरेका छन्:

फैसला: यस मामिलामा, यो न्यायालयले अनुसन्धान समाप्त भएपछि, विशेष न्यायाधीश, एनडीपीएसको न्यायालयमा आरोपपत्र दायर गरिएको पाएको छ – उक्त आरोपपत्रमा, न त सवारी साधनको मालिकलाई न चालकलाई अभियुक्तको रूपमा देखाइएको छ – केवल एक तेस्रो-पक्ष कब्जाकर्तालाई अभियुक्तको रूपमा देखाइएको छ – अनुसन्धान पछि प्रहरीले यो फेला पारेन कि अपीलकर्ता, अर्थात् सवारी साधनको मालिकले आफ्नो सवारी साधनलाई आफ्नो जानकारी वा मिलेमतोमा प्रतिबन्धित औषधि/पदार्थहरू ढुवानी गर्न अनुमति दिएका थिए वा उनले वा उनका एजेन्टले त्यस्तो प्रयोग विरुद्ध सबै उचित सावधानी अपनाएका थिएनन् – फलस्वरूप, सवारी साधन सुपरदारीमा छोड्न योग्य छ – यदि वर्तमान मामिलामा सवारी साधनलाई मामिलाको अन्त्य नभएसम्म प्रहरीको हिरासतमा राख्न अनुमति दिइयो भने, यसले कुनै उद्देश्य पूरा गर्नेछैन – यो न्यायालयले न्यायिक सूचना लिन्छ कि पुलिस हिरासतमा रहेका सवारी साधनहरू खुला ठाउँमा राखिन्छन् – फलस्वरूप, यदि मामिलाको क्रममा सवारी साधन छोडिएन भने, यो बेकार हुनेछ र मौसमको परिवर्तनहरू भोग्नु पर्दा, यसको मूल्य मात्र घट्नेछ – तसर्थ, सुनुवाई न्यायालयलाई सवारी साधनको भिडियो र स्थिर तस्बिरहरू तयार गरेपछि र सवारी साधनको पहिचानको लागि आवश्यक सबै जानकारी/कागजातहरू प्राप्त गरेपछि, जुन अनुसन्धान अधिकारी, सवारी साधनको मालिक र अभियुक्तले हस्ताक्षर गरेर प्रमाणित गर्नेछन्, त्यसपछि अन्तरिममा सुपरदारीमा प्रश्नमा रहेको सवारी साधन छोड्न निर्देशन दिइयो। [अनुच्छेद ३२, ३४, ३६]

*लेखक

नारकोटिक ड्रग्स र साइकोट्रोपिक सब्स्ट्यान्सेस ऐन, १९८५ – धारा ५१ – फौजदारी कार्यविधि संहिता, १९७३ – धारा ४५१ र ४५७ – जफत गरिएका सवारी साधनहरू – अन्तरिममा सवारी साधन छोड्ने न्यायालयको शक्ति – एनडीपीएस ऐन अन्तर्गत जफत गरिएको कुनै पनि सवारी साधनको अन्तरिम मुक्तिमा कुनै विशेष रोक/प्रतिबन्ध छ?:

फैसला: एनडीपीएस ऐनको अध्ययन पछि, यो न्यायालयको विचार छ कि जफत गरिएका सवारी साधनहरू सुनुवाई न्यायालयले मामिलाको अन्त्यमा मात्र जफत गर्न सक्छ जब अभियुक्त दोषी ठहरिन्छ वा निर्दोष ठहरिन्छ वा डिस्चार्ज हुन्छ – यसबाहेक, न्यायालयले यो विचार गरे पनि कि सवारी साधन जफत गर्न योग्य छ, यसले जफत गरिएको सवारी साधनमा कुनै अधिकार दाबी गर्न सक्ने व्यक्तिलाई जफतको आदेश दिनु अघि सुनुवाइको मौका दिनुपर्छ – यद्यपि, जफत गरिएको सवारी साधन जफत गर्न उत्तरदायी हुँदैन यदि जफत गरिएको सवारी साधनको मालिकले यो प्रमाणित गर्न सक्छ कि सवारी साधन अभियुक्त व्यक्तिले मालिकको जानकारी वा मिलेमतो बिना प्रयोग गरेको थियो र उसले अभियुक्त व्यक्तिद्वारा जफत गरिएको सवारी साधनको त्यस्तो प्रयोग विरुद्ध सबै उचित सावधानी अपनाएको थियो – एनडीपीएस ऐन अन्तर्गत कुनै विशेष रोक नभएको अवस्थामा र एनडीपीएस ऐनको धारा ५१ लाई ध्यानमा राख्दै, न्यायालयले फौजदारी मामिलाको अन्तिम निर्णय नभएसम्म जफत गरिएको सवारी साधन फिर्ता गर्न फौजदारी कार्यविधि संहिताको धारा ४५१ र ४५७ अन्तर्गत सामान्य शक्ति प्रयोग गर्न सक्छ – फलस्वरूप, सुनुवाई न्यायालयसँग अन्तरिममा सवारी साधन छोड्ने विवेक छ – यद्यपि, यो शक्ति प्रत्येक मामिलाको तथ्य र परिस्थिति अनुसार कानून बमोजिम प्रयोग गर्नुपर्नेछ। [अनुच्छेद २१]

नारकोटिक ड्रग्स र साइकोट्रोपिक सब्स्ट्यान्सेस ऐन, १९८५ – जफत गरिएका सवारी साधनहरू – के न्यायालयले कुनै पनि निर्माणको विरुद्ध झुकाव राख्छ जसले बेतुका वा अन्यायपूर्ण परिणाम ल्याउँछ?:

फैसला: यो सर्वमान्य कानून हो कि निर्माणको सुझाव दिइएको निष्कर्ष जति बेतुका हुन्छ, न्यायालय त्यति नै त्यो निष्कर्षको विरुद्धमा झुक्नेछ – यस मामिलामा, यदि उत्तरदाता-राज्यको व्याख्या स्वीकार गरियो भने, यदि कुनै अभियुक्तलाई निजी विमान वा निजी बस वा निजी जहाजमा व्यवस्थापनको जानकारी र सहमति बिना हेरोइन बोकेको अवस्थामा पक्राउ गरियो भने, उक्त विमान/बस/जहाज मामिलाको अन्त्य नभएसम्म जफत गर्नुपर्नेछ – अभियुक्त वा तेस्रो पक्षले सोही विमान वा बस वा जहाजको दुरुपयोग गर्ने जोखिमलाई नकार्न सकिँदैन, तैपनि न्यायालयले डर वा शंका वा काल्पनिक अवस्थाको आधारमा कुनै जबरजस्ती कारबाही गर्दैन – निस्सन्देह, सवारी साधन प्रमाणको एक महत्वपूर्ण टुक्रा हो जुन अभियोजन पक्षको मामिलालाई पुष्टि गर्न निरीक्षणको लागि आवश्यक हुन सक्छ, तैपनि उक्त आवश्यकता सवारी साधनलाई अन्तरिममा सुपरदारीमा छोड्दा सर्तहरू तोकेर पूरा गर्न सकिन्छ जस्तै अनुसन्धान अधिकारी, सवारी साधनको मालिक र अभियुक्तले उक्त सूचीमा हस्ताक्षर गरेर प्रमाणित गर्ने भिडियोग्राफी र स्थिर तस्बिरहरू साथै सवारी साधनको बिक्री/हस्तान्तरणमा प्रतिबन्ध। [अनुच्छेद २४, २६, २८]

नारकोटिक ड्रग्स र साइकोट्रोपिक सब्स्ट्यान्सेस ऐन, १९८५ – चार परिदृश्यहरू जसमा औषधि वा पदार्थ सवारी साधनबाट जफत गरिन्छ:

फैसला: पहिलो, जहाँ सवारी साधनको मालिक त्यो व्यक्ति हो जसबाट प्रतिबन्धित औषधि/पदार्थको कब्जा बरामद हुन्छ – दोस्रो, जहाँ प्रतिबन्ध मालिकको एजेन्टको कब्जाबाट बरामद हुन्छ, अर्थात् मालिकले भाडामा लिएको चालक वा क्लीनर – तेस्रो, जहाँ सवारी साधन अभियुक्तले चोरेको छ र त्यस्तो चोरी भएको सवारी साधनबाट प्रतिबन्ध बरामद हुन्छ – चौथो, जहाँ प्रहरीले प्रतिबन्ध मालिकको जानकारी र मिलेमतोमा सवारी साधनमा भण्डारण गरिएको र ढुवानी गरिएको थियो भन्ने कुनै आरोप बिना सवारी साधनको तेस्रो-पक्ष कब्जाकर्ता (विचार सहित वा बिना) बाट जफत/बरामद गरिन्छ – पहिलो दुई परिदृश्यहरूमा, सवारी साधनको मालिक र/वा उसको एजेन्टलाई अनिवार्य रूपमा अभियुक्तको रूपमा देखाइनेछ – तेस्रो र चौथो

परिदृश्यमा, सवारी साधनको मालिक र/वा उसको एजेन्टलाई अभियुक्तको रूपमा देखाइने छैन। [अनुच्छेद २९]

उद्धृत मामिला कानून

सैनाबा विरुद्ध केरला राज्य र अन्य २०२२ एससी अनलाइन एससी १७८४ – मा निर्भर। सुन्दरभाई अम्बालाल देसाई विरुद्ध गुजरात राज्य [२००२] सप्ल. ४ एससीआर २१७ : (२००२) १० एससीसी २८३; नूर आगा विरुद्ध पञ्जाब राज्य र अन्य [२००८] १० एससीआर ३७९ : (२००८) १६ एससीसी ४१७; मुकेश सिंह विरुद्ध राज्य (नार्कोटिक शाखा दिल्ली) [२०२०] ९ एससीआर २४५ : (२०२०) १० एससीसी १२०; गंगा हाइर पर्चेज प्रा. लिमिटेड विरुद्ध पञ्जाब राज्य र अन्य (१९९९) ५ एससीसी ६७०; भारत संघ विरुद्ध दिनेश कुमार वर्मा (२००५) ९ एससीसी ३३०; जनरल इन्स्योरेन्स काउन्सिल र अन्य विरुद्ध आन्ध्र प्रदेश राज्य [२०१०] ५ एससीआर ९७ : (२०१०) ६ एससीसी ७६८ – सन्दर्भित।

राजस्व खुफिया निदेशालय विरुद्ध अमित कुमार, २०१६ एससी अनलाइन डेल ६०८३; श्रीमती नरिन्दर कौर विरुद्ध अरुण श्योराण, खुफिया अधिकारी, नार्कोटिक्स कन्ट्रोल ब्यूरो, २००० एससी अनलाइन डेल ५०२; शाहजहान विरुद्ध इन्स्पेक्टर अफ एक्सरसाइज र अन्य, २०१९ एससी अनलाइन केर ३६८५; पुनः: मौमिता साहा, २०२३ एससी अनलाइन क्याल १०९४; गुरबिन्दर सिंह @ शिन्दर विरुद्ध पञ्जाब राज्य, २०१६ एससी अनलाइन पी र एच १६०२६; तेज सिंह विरुद्ध हरियाणा राज्य, २०२० एससी अनलाइन पी र एच ४६७९; शम्स तवरेज विरुद्ध भारत संघ, २०२३ एससी अनलाइन अल ११५४; मानकराम विरुद्ध मध्य प्रदेश राज्य, सीआरएल. रेभ. २४२१/२०२१; निर्मल सिंह विरुद्ध पञ्जाब राज्य सीआरआर १२०८-२०१८ (ओ र एम); कवल जीत कौर विरुद्ध कर्नाटक राज्य २०२४ : केएचसीके : ५६९१; भागीरथ विरुद्ध राजस्थान राज्य २०२४: आरजे-जेडी : ३६८६८; भोला सिंह @ आयुष सिंह विरुद्ध बिहार राज्य, आपराधिक विविध नं. ४०९१२/२०१६ (पटनाको उच्च न्यायालय); ह्याट्ज्ल विरुद्ध एक्सएल इन्स्योरेन्स कं. लिमिटेड [२००९] ईडब्ल्यूसीए सिभ. २२३; आर (नूनको आवेदनमा) विरुद्ध एचएमपी ड्रेक हलको गभर्नर [२०१०] यूकेएससी ३० – सन्दर्भित।

ऐनहरूको सूची

नारकोटिक ड्रग्स र साइकोट्रोपिक सब्स्ट्यान्सेस ऐन, १९८५; फौजदारी कार्यविधि संहिता; १९७३।

मुख्य शब्दहरूको सूची

सवारी साधनहरूको अन्तरिम मुक्ति; प्रतिबन्ध; सवारी साधनको जफत; प्रहरीको हिरासत; सुपरदारीमा अन्तरिम; लागूऔषध ओसारपसार; सवारी साधनको मुक्ति; जफत गरिएको सवारी साधनको अन्तरिममा मुक्ति; जफतको आदेश; नार्कोटिक औषधि ढुवानी; नारकोटिक ड्रग्स र साइकोट्रोपिक सब्स्ट्यान्सेस ऐन, १९८५ को धारा ५१; फौजदारी कार्यविधि संहिताको धारा ४५१ र धारा ४५७; बेतुकापन विरुद्ध धारणा।

मामिला उत्पन्न भएको

आपराधिक अपीलीय क्षेत्राधिकार: आपराधिक अपील नं. ८७/२०२५ गुवाहाटी उच्च न्यायालयको मिति २३.०१.२०२४ को सीआरएलआरपी नं. ४८३/२०२३ मा भएको फैसला र आदेशबाट उत्पन्न भएको।

पक्षहरूका लागि उपस्थिति

अदील अहमद, राजा चटर्जी, सबरीश अहमद, आयुषी अरोरा, सुश्री अनुपमा गुप्ता, सुश्री रिया दत्ता, अधिवक्ताहरू अपीलकर्ताको तर्फबाट।

सुश्री दीक्षा राई, सुश्री आकांक्षा कौल, सुश्री अपूर्वा सचदेव, पीयूष व्यास, सुश्री पूर्वत वाली, अमन साह्नी, सुश्री रिया बोरकोटोकी, आकाश सक्सेना, सुश्री आशिमा चोपडा, अधिवक्ताहरू उत्तरदाताको तर्फबाट।

सर्वोच्च न्यायालयको फैसला/आदेश

फैसला

मनमोहन, जे

1. अनुमति प्रदान गरियो।

2. गुवाहाटी उच्च न्यायालयले असममा मामिला नम्बर सीआरएल. रेव. संख्या पी/४८३/२०२३ मा मिति २३ जनवरी, २०२४ मा पारित गरेको फैसला र आदेशलाई चुनौती दिँदै आपराधिक अपील दायर गरिएको छ, जसमा अतिरिक्त सत्र न्यायाधीश कार्बी आङ्लोङ, डिफुले डिल्लाई पुलिस स्टेशन मामिला नं. ३२/२०२३ मा ०९ अक्टोबर, २०२३ मा पारित गरेको आदेशलाई चुनौती दिने अपीलकर्ताको रिट याचिका, जी.आर. मामिला नं. १५०/२०२३ मिति ०५ अक्टोबर, २०२३ खारेज गरियो।

सान्दर्भिक तथ्यहरू

३. संक्षेपमा भन्नुपर्दा, वर्तमान मामिलाको सान्दर्भिक तथ्यहरू यो हुन् कि अपीलकर्ताले दर्ता नं. एएस-०१-एनसी-४३५५ (यसपछि "सवारी साधन" भनिन्छ) भएको ट्रक व्यावसायिक प्रयोजनका लागि खरिद गरेका थिए। सवारी साधन मासिक किस्ता रु. १,००,०२०/- (एक लाख बीस रुपैयाँ) मा खरिद गरिएको थियो र अपीलकर्ताका अनुसार, यो उनको आयको एकमात्र स्रोत हो।

४. मिति १० अप्रिल, २०२३ मा, सवारी साधन डिमापुर तर्फबाट आउँदै थियो र नाका जाँच चौकीमा रोक्न संकेत गरियो। प्रहरी अधिकारीले सवारी साधनको तलासी लिए र दुईवटा उस्तै साबुनका बट्टा फेला पारे जसमा संदिग्ध हेरोइन थियो जुन कालो पोलिथिनले ढाकिएको थियो, त्रिपाल भित्र लुकाएर सवारी साधनको हुडमा राखिएको थियो।

५. यस सम्बन्धमा मुख्य अभियुक्त, अर्थात् मोहम्मद डिम्पुललाई प्रहरी अधिकारीले पक्राउ गरेका थिए। फिल्ड परीक्षण पछि, उक्त संदिग्ध पदार्थ २४.८ ग्राम हेरोइन भएको पुष्टि भयो।

अपीलकर्ताको तर्फबाट तर्कहरू

६. अपीलकर्ताका अनुसार, अभियुक्त-मोहम्मद डिम्पुल मणिपुरबाट सवारी साधनमा चढेका थिए जसरी सवारी साधनका चालक जोहेरुल अलीले बताएका छन्। यो निवेदनमा भनिएको छ कि न त अपीलकर्ता (ट्रकका मालिक) न उनका चालकलाई थाहा थियो कि उक्त अभियुक्त-मोहम्मद डिम्पुलको कब्जामा उक्त पदार्थ थियो र उसले बोकेको थियो। यसबाहेक, चालक र सहयोगीलाई मामिलामा साक्षीको रूपमा उद्धृत गरिएको छ किनभने अपीलकर्ताका अनुसार उनीहरू अपराधमा संलग्न थिएनन्।

७. पक्राठ परेका व्यक्तिको रिमान्ड रिपोर्टले स्पष्ट रूपमा बताउँछ कि संदिग्ध हेरोइन अभियुक्त-मोहम्मद डिम्पुलको कब्जाबाट बरामद र जफत गरिएको थियो।

८. त्यसपछि, मिति ०१ अगस्त, २०२३ मा, उप-निरीक्षक सरत काकोटीले नारकोटिक ड्रग्स र साइकोट्रोपिक सब्स्ट्यान्सेस ऐन, १९८५ (छोटकरीमा 'एनडीपीएस ऐन') को धारा २१(ख) अन्तर्गत विशेष न्यायाधीश, एनडीपीएसको न्यायालयमा आरोपपत्र दायर गरे जसमा यो भनिएको थियो कि अभियुक्त- मोहम्मद डिम्पुलले संदिग्ध हेरोइन बोकेका थिए। अपीलकर्ताका वकिलले आरोपपत्रमा धेरै जोड दिएकाले, यो यहाँ पूर्ण रूपमा पुनः उत्पादन गरिएको छः

"एन.सी.आर.ख
L.I.F.-V
अन्तिम फारम रिपोर्ट
(धारा १७३ फौजदारी कार्यविधि संहिता अन्तर्गत)
न्यायालयमाः विशेष न्यायाधीश एनडीपीएस डिफु कार्बी आङ्लोङको न्यायालयमा

१. जिल्लाः कार्बी आङ्लोङ प्रहरी चौकीः डिल्लाई प्रहरी चौकी
वर्षः २०२३
एफआईआर नं.ः ००३२ मितिः १०/०४/२०२३
२. अन्तिम प्रतिवेदन/परिवर्तन पाना नं.
३. मितिः ०१/०८/२०२३
४. क्र.सं. ऐनहरू धाराहरू
१ नारकोटिक ड्रग्स र
साइकोट्रोपिक २१(बी)

५. अन्तिम फारम रिपोर्टको प्रकारः आरोप पत्र
६. यदि एफआर नभएको भए
७. यदि चार्ज स्कूलः मूल
८. चार्ज शीटको समयमा आई.ओ.को नामः सरत काकोटी पदः एसआई
नं.
९. (क) उजुरीकर्ता/सूचना दिने व्यक्तिको नामः
राजीव बोराह
(ख) बुबाको नामः धनीराम बोराह
१०. अनुसन्धानको क्रममा बरामद/जफत गरिएका र भर परेका सम्पत्ति/सामग्री/कागजातहरूको विवरणः"

क्र.सं.	सम्पत्तिको विवरण	अनुमानित मूल्य (रु.)	प्रहरी चौकी/सम्पत्ति दर्ता नं.	कहाँबाट बरामद/जफत	निकासी
१	विद्युतीय र इलेक्ट्रोनिक सामानहरू		०००१८४/२०२३ / एनH-३६ लाहोरिजन प्रहरी चौकी अगाडि		
२	औषधि / लागु औषध		०००१८३/२०२३ / एनH-३६ लाहोरिजन प्रहरी चौकी अगाडि		

३	कागजातहरू र बहुमूल्य धितोहरू		०००१८२/२०२३/ एनH-३६ लाहोरिजन प्रहरी चौकी अगाडि		
४	अटोमोबाइल र अन्य		०००१८१/२०२३ / एनH-३६ लाहोरिजन प्रहरी चौकी अगाडि		

अभियुक्तको विवरण चार्जशीट: क्र.सं. १

(i) नाम: मो. डिम्पुल अली, प्रमाणित भए नभएको: हो
(ii) बुबाको नाम:
(iii) जन्म मिति/वर्ष: १९९३
(iv) लिङ्ग: पुरुष
(v) राष्ट्रियता: भारतीय
(vi) राहदानी नं.: जारी मिति:
जारी गर्ने ठाउँ:
(vii) धर्म:
(viii) अनुसूचित जाति/अनुसूचित जनजाति/अन्य पिछडिएको वर्ग: सामान्य
(ix) पेशा:
(x) ठेगाना:

१. हालको ठेगाना	नं. २ मेडा, चराईबारी, सोरभोग, बारपेटा, असम, भारत
२. स्थायी ठेगाना	नं. २ मेडा, चराईबारी, सोरभोग, बारपेटा, असम, भारत

(xi) प्रमाणित भए नभएको: हो, नियमित आपराधिक नम्बर:
(xii) पक्राउ मिति: १०/०४/२०२३
(xiii) जामनिमा रिहा भएको मिति:
(xiv) न्यायालयमा पठाएको मिति:
(xv) ऐन र दफाहरू अन्तर्गत: क्र.सं. ऐनहरू दफाहरू
(xvi) जमानत दिने व्यक्ति/जमानतदारहरूको विवरण:

नाम:
बुबा/पतिको नाम: पेशा:
ठेगाना:
क्र.सं. ठेगानाको प्रकार ठेगाना
पहिचान: जन्म मिति:
युआईडी नम्बर:
अन्य कुनै आईडी प्रमाण:
क्र.सं. आईडी प्रकार आईडी नम्बर
(xvii) मामिला सन्दर्भहरू सहित पहिलेको सजाय:

एन.सी.आर.ख.
L.I.F.-V

क्र.सं.	एफआईआर नं.	राज्य	जिल्ला	प्रहरी चौकी	मामिलाको विवरण	सजाय / सफाईको विवरण
(xii)	अभियुक्तको स्थिति: न्यायालयमा पठाइयो					

1. अभियुक्त व्यक्तिहरूको विवरण - आरोपपत्र दायर नगरिएको (शंकास्पद):
2. साक्षीहरूको विवरण, जसको जाँच गरिनेछ:

क्र.सं.	नाम	बुबापतिको / नाम	जन्म मितिवर्ष/	पेशा	ठेगाना	पेश गरिने प्रमाणको प्रकार
१	ध्रुव दास				वर्तमान ठेगानाडिल्लाई प्रहरी चौकी :, कार्बी आङ्लोङ, असम, भारत स्थायी ठेगानाडिल्लाई प्रहरी चौकी :, कार्बी आङ्लोङ, असम, भारत	गिरफ्तारी मेमो साक्षी
क्र.सं.	नाम	बुबा/पतिको नाम	जन्म मिति/वर्ष	पेशा	ठेगाना	पेश गरिने प्रमाणको प्रकार
१	ध्रुव दास				वर्तमान ठेगानाडिल्लाई प्रहरी चौकी :, कार्बी आङ्लोङ, असम, भारत स्थायी ठेगानाडिल्लाई प्रहरी चौकी :, कार्बी आङ्लोङ, असम, भारत	गिरफ्तारी मेमो साक्षी
२	कृष्ण च . दास				वर्तमान ठेगानाडिल्लाई प्रहरी चौकी :, कार्बी आङ्लोङ, असम, भारत स्थायी ठेगाना :डिल्लाई प्रहरी चौकी, कार्बी आङ्लोङ, असम, भारत	गिरफ्तारी मेमो साक्षी
३	राजिब बोराह	बुबा :धनीराम बोराह	१९९२		वर्तमान ठेगानाडिल्लाई प्रहरी चौकी :, कार्बी आङ्लोङ, असम, भारत स्थायी ठेगानाडिल्लाई प्रहरी चौकी :, कार्बी आङ्लोङ, असम, भारत	उजुरीकर्ताहरू
४	सरत काकोटी		०२/११/१९९३		वर्तमान ठेगानाअसम :, भारत स्थायी ठेगानाअसम :, भारत	अनुसन्धान अधिकारी)IO)
५	श्री जोन दास				वर्तमान ठेगानाबोकाजन :, कार्बी आङ्लोङ, असम, भारत स्थायी ठेगाना : बोकाजन, कार्बी आङ्लोङ, असम, भारत	अन्य साक्षी
६	जितेन गोगोई	बुबा :स्वर्गीय मुक्ता गोगोई			वर्तमान ठेगानाडिल्लाई प्रहरी चौकी :, कार्बी आङ्लोङ, असम, भारत स्थायी ठेगानाडिल्लाई प्रहरी चौकी :, कार्बी आङ्लोङ, असम, भारत	अन्य साक्षी
७	शंकर महानायक				वर्तमान ठेगानाडिल्लाई प्रहरी चौकी :, कार्बी आङ्लोङ, असम, भारत स्थायी	अन्य साक्षी

					ठेगाना डिल्लाई :प्रहरी चौकी, कार्बी आङ्लोङ, असम, भारत	
८	बैदुज्य खनिकर				वर्तमान ठेगानाडिल्लाई प्रहरी चौकी :, कार्बी आङ्लोङ, असम, भारत स्थायी ठेगानाडिल्लाई प्रहरी चौकी :, कार्बी आङ्लोङ, असम, भारत	अन्य साक्षी
९	मिन्टु दैमारी				वर्तमान ठेगाना डिल्लाई प्रहरी :चौकी, कार्बी आङ्लोङ, असम, भारत स्थायी ठेगानाडिल्लाई प्रहरी चौकी :, कार्बी आङ्लोङ, असम, भारत	अन्य साक्षी
१०	मन्जुर अहमद	बुबा :अब्दुल क्लुकु	१९८९		वर्तमान ठेगानाधेनसिङ इंग्लेंग :, डिल्लाई प्रहरी चौकी, कार्बी आङ्लोङ, असम, भारत, स्थायी ठेगानाकनिया : टोकबी, डिल्लाई प्रहरी चौकी, कार्बी आङ्लोङ, असम, भारत	खोज र जफत साक्षी
११	रमेश राज	बुबा :जगत भै . राई	१९८५		वर्तमान ठेगानाकनिया टोकबी :, डिल्लाई प्रहरी चौकी, कार्बी आङ्लोङ, असम, भारत स्थायी ठेगानाकनिया : टोकबी, डिल्लाई प्रहरी चौकी, असम, भारत स्थायी ठेगाना कनिया :टोकबी, डिल्लाई प्रहरी चौकी, कार्बी आङ्लोङ, असम, भारत	खोज र जफत साक्षी

१. यदि एफ.आर. असत्य छ (F.आर. Fएlएसe), भने आईपीसीको धारा १८२/२११ / बीएनएसको धारा २१७/२४८ अन्तर्गत गरिएको वा गरिने भनी प्रस्तावित कारबाही गर्नुहोस्।

२. प्रयोगशाला विश्लेषणको नतिजा:

३. मामिलाको संक्षिप्त तथ्यहरू:

मामिलाको संक्षिप्त विवरण यो हो कि मिति १०/०४/२०२३ मा सूचक एसआई (युबी) राजिब बोराह, डिल्लाई पुलिस स्टेशनले पुलिस स्टेशनमा एफआईआर दर्ता गराए जसमा भनिएको थियो कि विश्वसनीय स्रोतबाट प्राप्त विशेष सूचनाको आधारमा, एएसआई जितेन गोगोई, आईसी लाहोरिजन र स्टाफको साथमा एनएच ३६ मा लाहोरिजन पीपीको अगाडि नाका जाँच गरिएको थियो। बिहान करिब ०६:२० बजे डिमापुरबाट आइरहेको एउटा ट्रक बी/आर नं. एएस ०१ एनसी ४३५५ लाई नाका जाँच बिन्दुमा रोक्न संकेत दिइयो र गाडी रोकियो। एसडीपीओ बोकाजनबाट गाडी खोज्न अनुमति प्राप्त गरेपछि, मैले उक्त गाडीको चालकलाई एनडीपीएस ऐनको धारा ५० अन्तर्गत सूचना दिएँ जसलाई मैले सूचनाको बारेमा स्पष्ट रूपमा बताएको थिएँ र उनीहरूको सम्बन्धमा म मेरो स्टाफको साथमा स्वतन्त्र साक्षीहरूको उपस्थितिमा गाडीको खोजी सुरु गरें। गाडीको राम्ररी खोजी गर्दा, जम्मा ०२ (दुई) वटा एउटै प्रकारका साबुनका बट्टा जसमा कालो पोलिथिनले ढाकिएको हेरोइन भएको शंकास्पद वस्तु भेटियो जुन त्रिपालभित्र लुकाएर ट्रकको हुडमा राखिएको थियो। घटनास्थलमा सोधपुछ गर्दा, गाडीका चालक ५२ वर्षीय जोहेरुल अली, बुबा: स्वर्गीय अहमद चौधरी, निवासी: मोर्थ बोंगईगांव, पुलिस स्टेशन: बोंगईगांवले बताए कि उक्त

शंकास्पद लागूपदार्थ गाडीको अर्को व्यक्ति अर्थात् एमडी डिम्पुल अली, बुबा: मन्सुर अली, निवासी: नं. २ मेडा, पुलिस स्टेशन: सोरभोग, जिल्ला: बारपेटा, असमको हो जो उनीसँग डिमापुरबाट आएका थिए र उनले साबुनको बट्टा त्रिपालभित्र राखेका थिए। गाडीबाट बरामद गरिएको शंकास्पद वस्तुलाई एसडीपीओ बोकाजन र माथि उल्लेखित प्रत्यक्षदर्शीहरूको उपस्थितिमा डिफलेक्शन किट प्रयोग गरेर फिल्ड टेस्ट गरिएको थियो र नतिजा हेरोइनको लागि सकारात्मक आयो। बरामद गरिएका उस्तै साबुनका बट्टाका ०२ (दुई) प्याकेटहरूलाई पीपीसँग सम्बन्धित डिजिटल तौल मेसिन प्रयोग गरेर तौल गरियो (जुन लाहोरिजन पीपी जीडीई नं. ५३७ मिति ३१/१२/२०२३ मा उद्धृत गरिएको थियो) र तौल पछि कुल २४.८ ग्राम पाइयो। तदनुसार, बरामद गरिएका साबुनका बट्टा जसमा हेरोइन भएको शंकास्पद वस्तु र अन्य वस्तुहरू सहित बरामद गरिएको साइकोट्रोपिक पदार्थलाई जफत गरियो। स्वतन्त्र साक्षीहरूको उपस्थितिमा पीओमा साइकोट्रोपिक पदार्थलाई सिलबन्दी गरी प्याकेट गरियो। माननीय न्यायिक मजिस्ट्रेट प्रथम श्रेणी, बोकाजनको अगाडि सिलबन्दी गरिएको प्याकेट खोलियो र नमूनाहरू निकालियो र नमूनाहरूलाई जाँचको लागि फोरेन्सिक विज्ञान काहिलीपारा गुवाहाटीमा पठाइयो। संदिग्ध अभियुक्त व्यक्तिलाई पक्राउ गरी न्यायिक हिरासतमा पठाइएको छ। विज्ञको राय प्रतिवेदन संकलन गरियो र प्रतिवेदन हेरोइनको लागि सकारात्मक छ। बरामद गरिएको साइकोट्रोपिक पदार्थहरूलाई हेरोइनको रूपमा पहिचान गरिएको छ, जुन केन्द्रीय स्नायु प्रणालीलाई असर गर्ने अत्यधिक लत लाग्ने औषधिहरू हुन्। यो उच्च बजार मूल्य भएको एक अवैध औषधि हो र यसको प्रयोगले ठूलो चिकित्सा, सामाजिक र आर्थिक परिणामहरू निम्त्याउँछ। यसको प्रयोग आजको समाजमा र विशेष गरी युवा पुस्तामा बढ्दै गएको छ जसले मानव संसाधनका साथै सामाजिक स्वास्थ्यमा विनाशकारी प्रभाव पार्छ। लागूऔषधको तस्करीमा एक विशाल राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय गिरोह संलग्न छ जुन असममा पनि व्याप्त रहेको देखिन्छ। पक्राउ परेका अभियुक्त व्यक्तिले आफूले डिमापुरबाट हेरोइन बोकेको खुलासा गरे। यो बयानले साइकोट्रोपिक पदार्थहरूको अन्तरराज्यीय संक्रमण प्रमाणित गर्दछ। माथिका तथ्य र परिस्थितिहरूबाट, एनडीपीएस ऐनको धारा २१ (बी) अन्तर्गत पक्राउ परेका अभियुक्त व्यक्ति विरुद्ध प्राथमिक रूपमा राम्रोसँग स्थापित भएको पाइन्छ। मैले पक्राउ परेका अभियुक्त व्यक्ति एमडी डिम्पुल अली, बुबा: मन्सुर अली, निवासी: नं. २ मेडा, पुलिस स्टेशन: सोरभोग, जिल्ला: बारपेटालाई माननीय न्यायालयमा माथि उल्लिखित कानूनको धारा अन्तर्गत मामिला चलाउन पठाएको छु।

४. सूचनाको सन्दर्भ: नं. मिति:

५. प्रेषण गरिएको मिति:

६. संलग्नकहरूको संख्या: ४

७. संलग्नकहरूको सूची: संलग्न गरिए अनुसार: IIF१.pdf, IIF२.pdf, IIF३-१.pdf, IIF४-१ pdf
अधिकारी इन्चार्जद्वारा फर्वार्ड गरिएको नाम: नितुल सैकिया
पद: एसआई (सब-इन्स्पेक्टर) नं.:

अन्तिम प्रतिवेदन/चार्जशीट बुझाउने अनुसन्धान अधिकारीको हस्ताक्षर
नाम: सरत काकोटी पद: एसआई (सब-इन्स्पेक्टर) नं.:

२. पुनरावेदकका विद्वान वकिलले बताए कि जफत गरिएको गाडी प्रहरी चौकी परिसरमा बेवारिसे अवस्थामा रहेको छ र घाम र पानीमा खुला रहेकोले प्राकृतिक रूपमा जीर्ण हुँदै गएको छ। उनले गाडी फिर्ता लिनका लागि फौजदारी कार्यविधि संहिताको धारा ४५१ र ४५७ ('छोटकरीमा

'सिआर.पि.सि.') लाई उल्लेख गरे। सिआर.पि.सि. को धारा ४५१ र ४५७ को सान्दर्भिक अंशहरू यहाँ तल दिइएको छः-

"४५१. केही मामिलाहरूमा विचाराधीन मामिलाको लागि सम्पत्तिको हिरासत र निपटानको लागि आदेश।—जब कुनै सम्पत्ति कुनै फौजदारी न्यायालयमा कुनै जाँच वा मामिलाको क्रममा पेस गरिन्छ, न्यायालयले जाँच वा मामिलाको निष्कर्ष नभएसम्म त्यस्तो सम्पत्तिको उचित हिरासतको लागि उपयुक्त आदेश दिन सक्छ, र यदि सम्पत्ति चाँडै र प्राकृतिक रूपमा नष्ट हुने सम्भावना छ, वा यदि त्यसो गर्नु उपयुक्त छ भने, न्यायालयले आवश्यक प्रमाणहरू रेकर्ड गरेपछि, त्यसलाई बेच्न वा अन्य तरिकाले व्यवस्थापन गर्न आदेश दिन सक्छ।

स्पष्टीकरणः— यस धाराको उद्देश्यका लागि, 'सम्पत्ति' मा समावेश छ—
(क) कुनै पनि प्रकारको सम्पत्ति वा कागजात जुन न्यायालयमा पेस गरिएको छ वा जुन न्यायालयको हिरासतमा छ।

(ख) कुनै अपराध भएको वा कुनै अपराध गर्न प्रयोग भएको देखिने कुनै सम्पत्ति।

४५७. सम्पत्ति जफत गरेपछि प्रहरीद्वारा गरिने प्रक्रिया।—

(१) जब कुनै प्रहरी अधिकारीद्वारा सम्पत्ति जफत गरिएको बारे मजिस्ट्रेटलाई यस संहिताको प्रावधान अन्तर्गत रिपोर्ट गरिन्छ, र त्यस्तो सम्पत्ति जाँच वा मामिलाको क्रममा फौजदारी न्यायालयमा पेस गरिँदैन, तब मजिस्ट्रेटले त्यस्तो सम्पत्तिको निपटान वा त्यस्तो सम्पत्तिको कब्जाको हकदार व्यक्तिलाई फिर्ता दिने सम्बन्धमा उचित आदेश दिन सक्छ, वा यदि त्यस्तो व्यक्ति पत्ता लगाउन सकिँदैन भने, त्यस्तो सम्पत्तिको हिरासत र उत्पादनको सम्बन्धमा आदेश दिन सक्छ।

(२) यदि हकदार व्यक्ति ज्ञात छ भने, मजिस्ट्रेटले सम्पत्ति उसलाई त्यस्तो सर्तहरूमा (यदि कुनै भए) फिर्ता गर्न आदेश दिन सक्छ जुन मजिस्ट्रेटलाई उचित लाग्छ र यदि त्यस्तो व्यक्ति अज्ञात छ भने, मजिस्ट्रेटले त्यसलाई रोक्न सक्छ र त्यस्तो अवस्थामा, त्यस्तो सम्पत्तिमा रहेका वस्तुहरू निर्दिष्ट गर्दै एक घोषणा जारी गर्नेछ, र कुनै पनि व्यक्ति जसले त्यसमा दाबी गर्न सक्छ, उसलाई उपस्थित हुन र त्यस्तो घोषणाको मितिबाट छ महिनाभित्र आफ्नो दाबी स्थापित गर्न आवश्यक हुनेछ।"

३. उनले गुजरात राज्य विरुद्ध सुन्दरभाई अम्बालाल देसाई (२००२) १० एससीसी २८३ मामिलामा यस न्यायालयले भनेको कुरा पेश गरे, "हाम्रो विचारमा, अवस्था जेसुकै भए पनि, यस्ता जफत गरिएका सवारी साधनहरूलाई लामो समयसम्म प्रहरी चौकीमा राख्नुको कुनै अर्थ छैन। कुनै पनि समयमा आवश्यक भएमा उक्त सवारी साधनहरू फिर्ता गर्नका लागि उपयुक्त बन्ड र ग्यारेन्टीका साथै सुरक्षा लिएर मजिस्ट्रेटले तुरुन्तै उपयुक्त आदेशहरू पारित गर्नु पर्दछ। त्यस्ता सवारी साधनहरू फिर्ता गर्ने आवेदनहरूको सुनुवाइ नभएसम्म यो गर्न सकिन्छ।"
४. उनले पटनाको उच्च न्यायालयले भोला सिंह @ आयुष सिंह विरुद्ध बिहार राज्य, फौजदारी विविध नं. ४०९१२/२०१६ मा भनेको कुरा औंल्याए, "...जहाँसम्म सवारी साधनको सवाल छ, याचिकाकर्ताको आवेदनलाई अस्वीकार गर्नु पर्ने कुनै कारण थिएन। निवेदकले आफूलाई सवारी साधनको वास्तविक मालिक दाबी गर्दै, मामिलाको सुनुवाइ वा जफत प्रक्रिया विचाराधीन रहँदा आवश्यक परेको बेला न्यायालयमा सवारी साधन पेस गर्ने सुनिश्चित गर्न केही सर्तहरूको अधीनमा अन्तरिम हिरासतमा रिहा गर्नका लागि....."

५. माथिका फैसलाहरूको आधारमा, उनले पुनरावेदकलाई उसको हकदार मालिक भएको कारणले गर्दा, सुनुवाई न्यायालयले लगाउने सर्तहरूको अधीनमा रहेर सवारी साधन जारी गर्न अनुरोध गरे। असम राज्य-उत्तरदाताको तर्फबाट तर्कहरू

६. उत्तरदाता-असम राज्यका विद्वान वकिलले भने कि एनडीपीएस ऐन, जसले लागूऔषधको तस्करीसँग सम्बन्धित छ, एक विशेष अधिनियम र आफैंमा पूर्ण संहिता हो। [हेर्नुहोस्: नूर आगा विरुद्ध पञ्जाब राज्य र अन्य (२००८) १६ एससीसी ४१७; मुकेश सिंह विरुद्ध राज्य (दिल्लीको नार्कोटिक शाखा) (२०२०) १० एससीसी १२० र राजस्व खुफिया निदेशालय विरुद्ध अमित कुमार, २०१६ एससीसी अनलाइन डेल ६०८३]। उनका अनुसार, एनडीपीएस ऐनले - फौजदारी कार्यविधि संहिताको विपरीत - मामिलाको विचाराधीन अवस्थामा जफत गरिएको सवारी साधनको अन्तरिम रिहाइको कल्पना गर्दैन।

७. उनले भनिन् कि यस मामिलाको निर्णयको लागि, एनडीपीएस ऐनको अध्याय IV (अपराध र दण्ड) र अध्याय V (प्रक्रिया) सान्दर्भिक छन्, किनकि तिनीहरूले कथित अपराधहरूमा प्रत्यक्ष रूपमा लागू हुने प्रावधानहरू र तिनीहरूलाई सम्बोधन गर्ने प्रक्रियात्मक संयन्त्रहरू समावेश गर्दछ। उत्तरदाता-राज्यका विद्वान वकिलद्वारा एनडीपीएस ऐनको अध्याय IV र V का सान्दर्भिक प्रावधानहरू यहाँ तल दिइएको छ:-

i. एनडीपीएस ऐनको धारा ३६सी: "यस ऐनमा अन्यथा व्यवस्था गरिएको बाहेक, फौजदारी कार्यविधि संहिता, १९७३ (१९७४ को २) (जमानत र बन्ड सम्बन्धी प्रावधानहरू सहित) विशेष न्यायालय समक्षको कार्यवाहीमा लागू हुनेछ....।"

ii. एनडीपीएस ऐनको धारा ५१: "फौजदारी कार्यविधि संहिता, १९७३ (१९७४ को २) का प्रावधानहरू, जहाँसम्म तिनीहरू यस ऐनका प्रावधानहरूसँग असंगत छैनन्, यस ऐन अन्तर्गत जारी गरिएका सबै वारेन्टहरू र गरिएका गिरफ्तारी, खोजी र जफतहरूमा लागू हुनेछन्।"

iii. धारा ५२ए(१): "केन्द्रीय सरकारले, खतरनाक प्रकृति, चोरीको जोखिम, प्रतिस्थापन, उचित भण्डारण स्थानको अभाव वा अन्य कुनै सान्दर्भिक विचारलाई ध्यानमा राख्दै, कुनै पनि लागूऔषध, साइकोट्रोपिक पदार्थ, नियन्त्रित पदार्थ वा सवारी साधनहरूको सम्बन्धमा, आधिकारिक राजपत्रमा अधिसूचनाद्वारा, त्यस्ता लागूऔषध, साइकोट्रोपिक पदार्थ, नियन्त्रित पदार्थ वा सवारी साधन वा लागूऔषधको वर्ग, साइकोट्रोपिक पदार्थहरूको वर्ग, नियन्त्रित पदार्थहरूको वर्ग वा सवारी साधनहरूको वर्ग निर्दिष्ट गर्न सक्छ, जुन जफत भएपछि, त्यस्तो अधिकारीद्वारा र त्यस्तो तरिकाले व्यवस्थापन गरिनेछ जुन सरकारले समय-समयमा निर्धारण गर्न सक्छ....।"

iv. एनडीपीएस ऐनको धारा ६०:

"६०. गैरकानूनी लागूऔषध, पदार्थ, बिरुवा, वस्तु र सवारी साधनहरूको जफतको दायित्व।—[(१) जब यस ऐन अन्तर्गत सजाय हुने कुनै अपराध गरिएको छ, तब लागूऔषध, साइकोट्रोपिक पदार्थ, नियन्त्रित पदार्थ, अफिम पोस्ता, कोका बिरुवा, गाँजाको बिरुवा, सामग्री, उपकरण र भाँडाहरू जसको सम्बन्धमा वा जसको माध्यमबाट त्यस्तो अपराध गरिएको छ, जफत गर्न योग्य हुनेछ।] (२) कुनै पनि लागूऔषध वा साइकोट्रोपिक पदार्थ [वा नियन्त्रित पदार्थहरू] कानुनी रूपमा उत्पादन गरिएको, अन्तर-राज्य आयात गरिएको, अन्तर-राज्य निर्यात गरिएको, भारतमा आयात गरिएको, ढुवानी गरिएको, निर्माण गरिएको, कब्जा गरिएको, प्रयोग गरिएको, खरिद गरिएको वा बिक्री गरिएको, वा कुनै लागूऔषध वा साइकोट्रोपिक पदार्थ [वा नियन्त्रित पदार्थहरू] को अतिरिक्त

जुन उप-धारा (१) अन्तर्गत जफत गर्न योग्य छ र त्यहाँका रिसेप्टेकलहरू, प्याकेजहरू र कभरिङहरू जसमा कुनै लागूऔषध वा साइकोट्रोपिक पदार्थ [वा नियन्त्रित पदार्थहरू], सामग्री, उपकरण वा भाँडाहरू उप-धारा (१) अन्तर्गत जफत गर्न योग्य छन्, र त्यस्ता रिसेप्टेकलहरू वा प्याकेजहरूको अन्य सामग्रीहरू, यदि कुनै भएमा, त्यसैगरी जफत गर्न योग्य हुनेछन्। (३) कुनै पनि लागूऔषध वा साइकोट्रोपिक पदार्थ [वा नियन्त्रित पदार्थहरू], वा उप-धारा (१) वा उप-धारा (२) अन्तर्गत जफत गर्न योग्य कुनै पनि वस्तु बोक्न प्रयोग गरिएको कुनै पनि जनावर वा सवारी साधन जफत गर्न योग्य हुनेछ, जबसम्म जनावर वा सवारी साधनको मालिकले प्रमाणित गर्दैन कि यो उसको आफ्नै, उसको एजेन्ट, यदि कुनै भए, र जनावर वा सवारी साधनको इन्चार्ज-व्यक्तिको ज्ञान वा मिलेमतो बिना प्रयोग गरिएको थियो र ती मध्ये प्रत्येकले त्यस्तो प्रयोग विरुद्ध सबै उचित सावधानी अपनाएका थिए।

v. एनडीपीएस ऐनको धारा ६३ को दोस्रो प्रावधान: ६३..... तर यदि त्यस्तो वस्तु वा चीज, लागूऔषध, साइकोट्रोपिक पदार्थ [नियन्त्रित पदार्थ], अफिम पोस्ता, कोका बिरुवा वा गाँजाको बिरुवा बाहेक चाँडै र प्राकृतिक रूपमा नष्ट हुने सम्भावना छ, वा यदि न्यायालयको राय छ कि यसको बिक्री मालिकको हितमा हुनेछ, भने न्यायालयले कुनै पनि समयमा यसलाई बेच्न निर्देशन दिन सक्छ; र यस उप-धाराका प्रावधानहरू, जहाँसम्म व्यावहारिक हुन सक्छ, बिक्रीको खुद आयमा लागू हुनेछन्।"

८. उनले थप बताइन् कि वर्तमान मामिलामा विचारको लागि उठेको प्रश्न, दिल्ली, केरला र कलकत्ताको उच्च न्यायालयहरूमा विचारको लागि उठेको थियो जहाँ उत्तरदाता-राज्यद्वारा प्रस्तुत गरिएको व्याख्यालाई पुष्टि गरिएको छ। उत्तरदाता-राज्यका विद्वान वकिलद्वारा भर परेका फैसलाहरू यहाँ तल दिइएको छ:- ए. श्रीमती नरिन्दर कौर विरुद्ध अरुण श्योरान, खुफिया अधिकारी, नार्कोटिक्स कन्ट्रोल ब्यूरो, २००० एससीसी अनलाइन डेल ५०२ जसमा निम्नानुसार भनिएको छ:-

"१२. यो ऐन स्पष्ट रूपमा लागूऔषधको तस्करीको कारणले हुने लागूऔषध दुरुपयोगको ठूलो विश्वव्यापी समस्यासँग जुध्नको लागि बनाइएको विशेष कानून हो। त्यो हदसम्म, यो एक पूर्ण संहिता हो। कानूनको अन्य कुनै प्रावधान यदि यसले यस ऐनद्वारा प्राप्त गर्न खोजिएको उद्देश्यहरूमा असर गर्छ भने, यो ऐनको विपरीत हुनेछ र आवश्यक रूपमा ऐनद्वारा, स्पष्ट रूपमा वा निहितार्थद्वारा ओभरराइड हुनेछ। लागूऔषध बोक्न प्रयोग गरिएको सवारी साधन जफत गर्न योग्य छ, अवश्य, उचित जाँच गरेपछि। ऐनको धारा ६३ को उप-धारा (२) को दोस्रो प्रावधानले लागूऔषध आदि बाहेक अन्य कुनै वस्तु वा चीजको निपटानको लागि अन्तरिम आदेशहरूको व्यवस्था गर्दछ जुन चाँडै र प्राकृतिक रूपमा नष्ट हुने सम्भावना छ, वा यदि न्यायालयको राय छ कि यसको बिक्री मालिकको हितमा हुनेछ, भने बेच्न निर्देशन दिन। यसले विशेष रूपमा जफत गरिएका वस्तुहरू वा लागूऔषध बाहेकका सामानहरूको निपटान सम्बन्धी अन्तरिम आदेशहरूको व्यवस्था गर्दछ, र स्पष्ट रूपमा द्रुवानीमा प्रयोग गरिएको सवारी साधन समावेश गर्दछ। यसले आवश्यक निहितार्थद्वारा गरिने अन्य कुनै अन्तरिम आदेशलाई दिन्छ।

१३. धारा ४५१ का प्रावधानहरू जसले मामिलाको विचाराधीन अवस्थामा सम्पत्तिको अन्तरिम हिरासत र निपटानको लागि आदेशको व्यवस्था गर्दछ, यदि सम्पत्ति चाँडै र प्राकृतिक रूपमा नष्ट हुने सम्भावना छ र यदि यो अन्यथा मालिकको हितमा छ भने, समान छन्। यो हदसम्म, संहिताको धारा ४५१ का प्रावधानहरू लागू हुँदैनन्। बम्बई उच्च न्यायालयले बी.एस. रावन्त मामिला (सुप्रा) मा, यस सम्बन्धमा, अनुच्छेद १० मा, निम्नानुसार अवलोकन गरेको छ:—

"१०. ऐनको उद्देश्य यो हो कि यस्तो अपराधको लागि प्रयोग गरिएको सवारी साधन त्यस्ता गतिविधिहरूमा संलग्न व्यक्तिहरूलाई उपलब्ध गराउनु हुँदैन। उनीहरूले त्यस्तो सवारी साधनको फाइदा लिनु हुँदैन। सामान्यतया यदि अभियुक्त व्यक्ति आफैं सवारी साधनको मालिक हो र उसले लागूऔषध ओसारपसार गर्ने उद्देश्यले त्यस्तो सवारी साधन प्रयोग गर्दछ भने, अवश्य, यो मामिला चलाउनको लागि यो तर्क गर्न सम्भव छ कि त्यस्तो सवारी साधन मामिलाको विचाराधीन अवस्थामा अभियुक्तलाई दिनु न्यायको हित विपरीत हो। तर कुनै निश्चित अवस्थामा, यो हुन सक्छ कि निर्दोष मालिकको सवारी साधन अभियुक्तले चोरेको छ, र त्यस अवस्थामा, अधिकारीले जफत गरेको छ, यसको मतलब यो होइन कि त्यस्तो मालिकले मजिस्ट्रेटबाट सवारी साधन फिर्ता गर्ने आदेश प्राप्त गर्नको लागि मामिला पूरा नभएसम्म पर्खनु पर्छ। त्यस्ता अवस्थाहरूमा, सवारी साधन जफत गर्ने प्रयोजनको लागि उपलब्ध हुन्छ भन्ने ग्यारेन्टीको अधीनमा, न्यायालयसँग फौजदारी कार्यविधि संहिताको धारा ४५१ वा ४५७(१) अन्तर्गत अन्तरिम हिरासतको लागि आदेश पारित गर्ने अधिकार क्षेत्र छ। फौजदारी कार्यविधि संहिताको धारा ४५१ वा ४५७(१) अन्तर्गतको आदेशले मामिलाको अन्तिम सुनुवाइको समयमा, वा न्यायालयले बोलाएको बेला सवारी साधन फिर्ता गर्ने ग्यारेन्टी गर्दछ। यसले, निश्चित सर्तहरूको अधीनमा, मामिलाको विचाराधीन अवस्थामा सवारी साधनको अन्तरिम हिरासत सुरक्षित गर्दछ। वास्तवमा, फौजदारी कार्यविधि संहिताको धारा ४५१ वा ४५७(१) को सञ्चालन ऐनको धारा ५५ अन्तर्गत व्यवस्था गरिए अनुसार सवारी साधन जफत गरेर सुरक्षित हिरासतमा ल्याएपछि मात्र अस्तित्वमा आउँछ। यदि यो हो भने, यो भन्न सकिँदैन कि फौजदारी कार्यविधि संहिताको धारा ४५१ वा धारा ४५७(१) कुनै पनि हिसाबले ऐनको योजनासँग असंगत छ।"

१४. यस तर्कका अनुसार, त्यहाँ प्रयोग गरिने दुईवटा मापदण्डहरू हुनेछन्, एउटा अवस्थामा लागूऔषध बोक्ने व्यक्ति सवारी साधनको मालिक हो, त्यो सवारी साधन उसको मालिकलाई अन्तरिम हिरासतमा दिइने छैन, र अर्को अवस्थामा अरू कसैले सवारी साधनको स्वामित्व दाबी गरेमा, सवारी साधन उसलाई अन्तरिम हिरासतको रूपमा दिन सकिन्छ। त्यस अवस्थामा, त्यस्ता अवैध तस्करीमा संलग्न व्यक्तिहरूले आफ्नै सवारी साधन प्रयोग नगर्नु तर अरू कसैको सवारी साधन प्रयोग गर्नु बढी फाइदाजनक पाउनेछन् र पछिल्लो अवस्थामा त्यस्तो सवारी साधनको मालिकले सवारी साधन उसको वा उसको एजेन्टको ज्ञान वा मिलेमतो बिना वा सवारी साधनको इन्चार्ज-व्यक्तिको सहमति बिना प्रयोग गरिएको थियो भनेर भनेर, उसले सवारी साधनको अन्तरिम हिरासत सुरक्षित गर्न सक्षम हुनेछ। र त्यस्तो सवारी साधन फेरि पनि त्यस्तै प्रयोग गर्न सकिन्छ। यसले ऐनको उद्देश्यलाई नै विफल पार्ने सम्भावना छ जसले त्यस्तो सवारी साधन जफत गर्ने व्यवस्था गर्दछ। मेरो सम्मानपूर्वक विचारमा, त्यस्तो व्याख्या ऐनको उद्देश्य र प्रयोजनको विरुद्ध हुनेछ।

१५. मानौं याचिकाकर्ता सवारी साधनको मालिक हो तर सवारी साधन उसको ज्ञान वा मिलेमतो बिना प्रयोग गरिएको थियो कि थिएन भन्ने प्रश्न तथ्यको प्रश्न हो जुन उचित जाँचमा कुनै प्रमाण पेस गरिएपछि निर्धारण गरिनेछ। त्यस्तो व्यक्तिलाई सवारी साधनको अन्तरिम हिरासत दिन सधैं त्यस्तो बिन्तीलाई सुसमाचार सत्यको रूपमा स्वीकार गर्न सुरक्षित नहुन सक्छ। प्रश्न यो छ कि प्रश्नमा रहेको सवारी साधन अभियुक्तले लागूऔषध बोक्नको लागि प्रयोग गरेको थियो जो याचिकाकर्ताको पति हो। यदि मालिक त्यस्तो सवारी साधनको अन्तरिम हिरासतको हकदार छैन किनभने सवारी साधन जफत गर्न योग्य छ भने, अर्को व्यक्ति जो सवारी साधनको मालिक हुन सक्छ, उसले आफ्नो गैर-जटिलता प्रमाणित नगरेसम्म मामिलाको विचाराधीन अवधिमा सवारी साधनको हिरासत किन दिनुपर्छ भन्ने कुनै ठोस कारण देखिँदैन। बम्बई उच्च न्यायालयले पनि अवलोकन गरे जस्तै, ऐनको उद्देश्य यो हो कि त्यस्तो ढुवानीको लागि प्रयोग गरिएको सवारी

साधन यी गतिविधिहरूमा संलग्न व्यक्तिहरूलाई उपलब्ध गराउनु हुँदैन। सवारी साधनको जफत यो अपराधलाई निरुत्साहित गर्न थप सुरक्षा हो।

१६. पहिले नै उल्लेख गरिएझैं, सवारी साधनलाई ग्यारेजमा सुरक्षित राखिएको छ र यो खुला ठाउँमा छैन र त्यस्तो अवस्थामा मौसमको उतारचढावले गर्दा क्षति हुने कुनै खतरा छैन। यदि सवारी साधन याचिकाकर्तालाई फिर्ता गरियो र अन्ततः यो जफत गर्न योग्य छ भनी ठहर गरियो भने, याचिकाकर्ताद्वारा यसको प्रयोगले याचिकाकर्तालाई फाइदा पुऱ्याउनेछ र ऐनको उद्देश्य र प्रयोजनलाई विफल पार्नेछ र जब अन्ततः यो जफत गरिनेछ तब यसले आफ्नो मूल्य गुमाइसकेको हुनेछ। यसबाहेक, अभियुक्त अमर पाल सिंह याचिकाकर्ता श्रीमती नरिन्दर कौरका पति हुन्। उनले ऐनको धारा ६७ अन्तर्गत अनुसन्धान अधिकारी समक्ष मिति २५-३-१९९७ मा दिएको बयानमा, यो कार सन् १९९७ मा खरिद गरिएको र सेकेन्ड-ह्यान्ड भएको बताएका छन्; यो उनकी श्रीमतीको नाममा छ तर अर्को कार नं. डीएल-२सी बी-३८३५ बेचेर उनीहरूले खरिद गरेका थिए; केही रकम उनकी श्रीमतीले योगदान गरेकी थिइन् र केही रकम उनले योगदान गरेका थिए। परिस्थितिमा, कार विशेष रूपमा याचिकाकर्ताको हो कि होइन भन्ने पनि निश्चित छैन। यो पनि देखिएको छ कि सी-८९, फतेह नगर, नयाँ दिल्लीमा उनको घरको खोजी गर्दा, अन्य चीजहरूका साथै, ४ ग्राम हेरोइन, एउटा भ्याकुम सीलर, सानो तौलने स्केल बरामद गरियो। यसले देखाउँछ कि याचिकाकर्ता बस्ने घरमा पनि लागूऔषधमा केही गतिविधि भइरहेको छ। यो याचिकाकर्ताको जानकारीमा हुनुपर्छ। वर्तमान अवस्थामा कारको प्रयोग उनको जानकारी बिना नहुन सक्छ।

ख. गंगा हायर पर्चेज प्रा. लिमिटेड विरुद्ध पञ्जाब राज्य र अन्य (१९९९) ५ एससीसी ६७० जसमा निम्नानुसार भनिएको छः-

"२. एनडीपीएस ऐनको धारा ६० को उप-धारा (३) अन्तर्गत, कुनै पनि लागूऔषध वा साइकोट्रोपिक पदार्थ बोक्न प्रयोग गरिएको कुनै पनि जनावर वा सवारी साधन जफत गर्न योग्य छ, जबसम्म सवारी साधनको मालिकले प्रमाणित गर्दैन कि यो उसको आफ्नै, उसको एजेन्ट, यदि कुनै भए, र जनावर वा सवारी साधनको इन्चार्ज-व्यक्तिको ज्ञान वा मिलेमतो बिना प्रयोग गरिएको थियो र ती मध्ये प्रत्येकले त्यस्तो प्रयोग विरुद्ध सबै उचित सावधानी अपनाएका थिए। यसमा कुनै विवाद छैन कि प्रश्नमा रहेको सवारी साधनले केही लागूऔषध बोकेको पाइएको थियो। पुनरावेदकको मुख्य विवाद यो हो कि भाडा-खरिद सम्झौताको आधारमा, पुनरावेदकले कानुनी रूपमा सवारी साधनको "मालिक" तबसम्म जारी रहन्छ जबसम्म सम्पूर्ण भाडा-खरिद रकम भुक्तान गरिएको छैन र त्यसैले जबसम्म यो स्थापित हुँदैन कि सवारी साधन पुनरावेदकको जानकारीमा लागूऔषध बोक्न प्रयोग गरिएको थियो, जफतको आदेश पारित गर्न सकिँदैन। यस विवादको समर्थनमा, राजस्थान उच्च न्यायालयका विद्वान एकल न्यायाधीशको पंजाब कश्मीर फाइनान्स (पी) लिमिटेड विरुद्ध राज्य [१९९३ सीआरआई एलजे ४९८ (राज)] मामिलामा गरिएको निर्णयमा भर परेको छ। एनडीपीएस ऐनमा "मालिक" शब्द परिभाषित गरिएको छैन। यसमा पनि कुनै विवाद छैन कि भाडा-खरिद सम्झौता अन्तर्गत सवारी साधनको शीर्षक पुनरावेदकसँग तबसम्म राखिएको छ जबसम्म सम्पूर्ण भाडा-खरिद रकम फिर्ता भुक्तान गरिएको छैन। तर, यदि पुनरावेदकको विवाद स्वीकार गरियो भने, भाडा खरिद आधारमा खरिद गरिएका सबै सवारी साधनहरू जफत गर्न सकिँदैन, यस तथ्यको बावजुद कि सवारी साधनहरू एनडीपीएस ऐन अन्तर्गत लागूऔषध र साइकोट्रोपिक पदार्थहरू बोक्ने अपराधहरू गर्न प्रयोग भएको पाइएको थियो। एनडीपीएस ऐनको धारा ६० को उप-धारा (३) लाई लागू गर्नुको मुख्य उद्देश्य भनेको ऐन अन्तर्गतका अपराधहरूलाई जाँच गर्ने निवारक उपायको रूपमा लिनु हो जुन सम्पूर्ण समाजको लागि खतरनाक भएको पाइएको छ। एनडीपीएस ऐनमा "मालिक" को कुनै परिभाषा नभएको

अवस्थामा, यो व्याख्या गर्नु हाम्रो लागि उचित हुनेछ कि "मालिक" शब्दको अर्थ सवारी साधन ऐनको प्रावधान अन्तर्गत जसको नाममा सवारी साधन दर्ता भएको छ, "दर्ता भएको मालिक" हुनुपर्छ।

३. एनडीपीएस ऐनको धारा ६० को उप-धारा (३) मा "मालिक" शब्दको माथि उल्लिखित व्याख्याको आधारमा, पुनरावेदकलाई यो आग्रह गर्न अनुमति दिन सकिँदैन कि जफतको आदेश खराब छ किनकि उसलाई सवारी साधन कुनै लागूऔषध बोक्न प्रयोग गरिएको थियो भन्ने तथ्यको जानकारी थिएन। तसर्थ, हाम्रो विचारमा, उच्च न्यायालयले पुनरावेदकको विवादलाई अस्वीकार गर्न उचित थियो कि प्रश्नमा रहेको ट्रक भाडा-खरिद सम्झौतामा लिइएको हुनाले, धारा ६० को उप-धारा (३) को उद्देश्यका लागि, पुनरावेदकलाई मालिक मानिनेछ।"

सी. भारत संघ विरुद्ध दिनेश कुमार वर्मा (२००५) ९ एससीसी ३३० जसमा निम्नानुसार भनिएको छ:-

"३. विवादित आदेशद्वारा, उच्च न्यायालयले लागूऔषध र साइकोट्रोपिक पदार्थ ऐन, १९८५ (एनडीपीएस ऐन) को प्रावधानहरूको उल्लङ्घनको लागि अभियुक्तको मामिलाको क्रममा सवारी साधन जारी गर्न निर्देशन दिएको छ। हाम्रो विचारमा, वर्तमान मामिलाको तथ्य र परिस्थितिहरूमा, उच्च न्यायालयले सवारी साधन जारी गर्न उचित थिएन।

४. तदनुसार, पुनरावेदनलाई अनुमति दिइन्छ, उच्च न्यायालयले दिएको विवादित आदेशलाई खारेज गरिन्छ र उत्तरदाताको तर्फबाट गरिएको सवारी साधन जारी गर्ने प्रार्थनालाई अस्वीकार गरिन्छ। उत्तरदातालाई आजबाट एक महिनाभित्र सवारी साधन आत्मसमर्पण गर्न निर्देशन दिइन्छ, त्यसो गर्न असफल भएमा प्रहरीले त्यसलाई जफत गर्न र आजबाट छ हप्ताभित्र यस न्यायालयमा अनुपालन प्रतिवेदन गर्न सक्नेछ।"

D. शाहजहाँ विरुद्ध आबकारी निरीक्षक र अन्य, २०१९ एससीसी अनलाइन केर ३६८५ जसमा निम्नानुसार भनिएको छ:-

यी मामिलाहरू विद्वान एकल न्यायाधीशको मिति ९/४/२०१९ को आदेश अनुसार सन्दर्भको रूपमा हाम्रो अगाडि आएका छन्। यो न्यायालयले हसैनार अजीज बी. विरुद्ध केरला राज्य (२०१७ (२) केएलटी ७४१) मा भनेको कुरालाई ध्यानमा राखिएको थियो कि लागूऔषध र साइकोट्रोपिक पदार्थ ऐन, १९८५ (यसपछि एनडीपीएस ऐन भनेर उल्लेख गरिनेछ) अन्तर्गत जफत गरिएको सवारी साधनलाई फौजदारी कार्यविधि संहिताको धारा ४५१ अन्तर्गत आवेदन दायर गरेमा केही सर्तहरूको अधीनमा रहेर जारी गर्न सकिन्छ। यो अवलोकन गरिएको थियो कि एनडीपीएस ऐनको धारा ५२ए र सर्वोच्च न्यायालयको भारत संघ विरुद्ध मोहनलाल [(२०१६) ३ एससीसी ३७९] मामिलाको फैसलाले मजिस्ट्रेटसँग सिआर.पि.सि. को धारा ४५१ अन्तर्गत आदेशहरू पारित गर्ने अधिकार क्षेत्र नभएको संकेत गर्दछ। माथि उल्लिखित विवादको प्रकाशमा, मामिला यस न्यायालयमा पठाइएको छ।

xxx xxx xxx

६. जब एक विशेष ऐनले निर्दिष्ट सामानहरूमा व्यवहार गर्ने प्रक्रिया तोक्छ र एनडीपीएस ऐन एक विशेष विधान र पछिल्लो समयमा भएकोले, विशेष विधानका प्रावधानहरू मजिस्ट्रेटले पालना गर्नुपर्नेछ। अर्को शब्दमा, एनडीपीएस ऐनको धारा ५२ए मा गरिएको विशेष प्रावधानको प्रकाशमा

मजिस्ट्रेटसँग सिआर.पि.सि. को धारा ४५१ अन्तर्गत निवेदन स्वीकार गर्ने अधिकार क्षेत्र नहुन सक्छ। वास्तवमा, मोहनलाल (सुप्रा) मा, सर्वोच्च न्यायालयले केही निर्देशनहरू जारी गरेको थियो जुन यहाँ तल उद्धृत गरिएको छः-

"३१. संक्षेपमा हामी निम्नानुसार निर्देशन दिन्छौं:

३१.१. कुनै पनि लागूऔषध र साइकोट्रोपिक र नियन्त्रित पदार्थ र सवारी साधनहरूको जफत हुने बित्तिकै, त्यसलाई नजिकको पुलिस स्टेशनको इन्चार्ज अधिकारी वा ऐनको धारा ५३ अन्तर्गत अधिकार प्राप्त अधिकारीलाई फर्वार्ड गरिनेछ। सम्बन्धित अधिकारीले त्यसपछि ऐनको धारा ५२-ए(२) अन्तर्गत आवेदन सहित मजिस्ट्रेट समक्ष जानेछन्, जसलाई मजिस्ट्रेटले धारा ५२-ए को उप-धारा (३) अन्तर्गत आवश्यक भए अनुसार अनुमति दिनेछन्, जसरी यस फैसलाको मुख्य भागमा "जफत र नमूना" शीर्षक अन्तर्गत हामीले छलफल गरेका छौं। नमूना मजिस्ट्रेटको पर्यवेक्षणमा यस आदेशको अनुच्छेद १५ देखि १९ मा छलफल गरिए अनुसार गरिनेछ।

३१.२. केन्द्रीय सरकार र यसका एजेन्सीहरू र राज्य सरकारहरूले पनि आजबाट छ महिनाभित्र जफत गरिएका लागूऔषध र साइकोट्रोपिक र नियन्त्रित पदार्थ र सवारी साधनहरूको विशेष भण्डारणको लागि भण्डारण सुविधाहरू स्थापना गर्न उपयुक्त कदमहरू चाल्नेछन् जुन चोरी, चोरी वा जफत गरिएका लागूऔषधहरूको प्रतिस्थापन रोक्नको लागि भल्ट र डबल-लकिङ प्रणालीले सुसज्जित हुनेछन्। केन्द्रीय सरकार र राज्य सरकारहरूले पनि आफ्नो सम्बन्धित भण्डारण सुविधाको लागि प्रत्येक एक अधिकारी तोक्नेछन् र जफत गरिएका लागूऔषधहरूको चोरी, चोरी वा प्रतिस्थापन विरुद्ध उचित सुरक्षा सुनिश्चित गर्न स्थायी आदेश नं. १, १९८९ मा तोकिएका अन्य कदमहरू, उपायहरूको व्यवस्था गर्नेछन्।

३१.३. केन्द्रीय सरकार र राज्य सरकारहरूले राज्यहरूमा प्रत्येक जिल्लाको लागि भण्डारण सुविधा स्थापना गर्न स्वतन्त्र हुनेछन् र जफत र भण्डार आवश्यक भएको हदसम्म, एक भन्दा बढी जिल्लाहरूको लागि एक भण्डारण सुविधा स्थापना गर्न सक्नेछन्।

३१.४. हाल पुलिस मालखाना र भण्डारणको लागि प्रयोग गरिने अन्य ठाउँहरूमा रहेका जफत गरिएका लागूऔषधहरूको व्यवस्थापन सम्बन्धित डीडीसीएसले यस फैसलाको मुख्य भागमा "लागूऔषधको व्यवस्थापन" शीर्षक अन्तर्गत हामीले जारी गरेका निर्देशनहरू अनुसार गर्नेछन्।

७. सर्वोच्च न्यायालयले तोकेको माथि उल्लिखित कानूनको प्रकाशमा, उक्त प्रक्रिया प्रत्येक मामिलामा पालना गर्नुपर्नेछ र यसलाई हेर्ने दुई तरिका छैनन्। स्पष्ट रूपमा, त्यस्ता अवस्थाहरूमा, विशेष ऐन अन्तर्गतको वैधानिक प्रावधान अनुसार, मजिस्ट्रेटको सिआर.पि.सि. को धारा ४५१ अन्तर्गत दाबी विचार गर्ने अधिकार खारेज हुन्छ। सन्दर्भको जवाफ तदनुसार दिइन्छ। E. मौमिता साहा, २०२३, एससीसी अनलाइन क्याल १०९४ को सम्बन्धमा जसमा निम्नानुसार भनिएको छः-

"१३. यो हुन सक्छ कि एनडीपीएस ऐनमा सवारी साधनको निर्दोष मालिकलाई संरक्षण गर्नको लागि अन्तरिम हिरासत प्रदान गर्न कुनै स्पष्ट प्रतिबन्ध छैन। यो भन्नु असान्दर्भिक हुनेछैन कि एनडीपीएस ऐनको धारा ३७ ले जमानत तब मात्र प्रदान गर्न सकिन्छ जब अभियुक्त त्यस्तो अपराधको दोषी छैन र जमानतमा रहँदा उसले कुनै अपराध गर्ने सम्भावना छैन भन्ने विश्वास गर्ने उचित आधारहरू छन्। धारा ३७ को भावना र उक्त ऐनका अन्य प्रावधानहरूले यो स्पष्ट गर्दछ कि लागूऔषध र साइकोट्रोपिक पदार्थहरूमा गैरकानूनी ट्राफिकसँग सम्बन्धित थप अपराध रोक्न सकियोस् भन्नका लागि उद्देश्य प्राप्त गर्नको लागि त्यसको कडा आवेदनहरू आवश्यक छन्।

त्यस्तो अपराधमा संलग्न सवारी साधन जारी गर्ने आदेश पारित गर्नु अघि, न्यायालयले त्यस्तो रिहाइलाई उचित ठहराउने कारणहरू पूरा गर्नुपर्छ। एनडीपीएस ऐन एक विशेष ऐन हो, जुन लागूऔषध र साइकोट्रोपिक पदार्थहरूसँग सम्बन्धित सञ्चालनहरूको नियन्त्रण र नियमनको लागि कडा प्रावधानहरू बनाउने उद्देश्यले लागू गरिएको हो। वर्तमान अवस्थामा याचिकाकर्ता/सवारी साधनको मालिक आफैं अभियुक्त हुन् र उनी अझै फरार छिन् र बारम्बार सम्झाइएको बावजुद अनुसन्धान एजेन्सीसँग सहयोग गरेकी छैनन्। तदनुसार यो भन्नु अनुचित हुनेछैन कि प्रश्नमा रहेको सवारी साधन अपराध गर्न प्रयोग गरिएको छ, यदि सर्तहरूमा जारी गरियो भने, त्यस्तो अपराध फेरि त्यही सवारी साधनको मद्दतले गर्ने हरेक सम्भावना हुनेछ। यदि उनले अनुसन्धान एजेन्सीसँग सहयोग गरेकी भए याचिकाकर्ताको निर्दोषता बुझ्न सकिन्थ्यो।

१४. उक्त प्रावधान अन्तर्गत यदि सवारी साधनको मालिक अभियुक्त होइन भने, त्यस अवस्थामा ऐनको धारा ६०(३) मा स्पष्ट प्रावधानहरू अनुसार, आफ्नो सवारी साधन जफत गर्नु अघि निर्दोष मालिकलाई संरक्षण गर्नको लागि जफतको लागि छुट्टै र स्वतन्त्र कार्यवाही गर्नु पर्दछ।

१५. तदनुसार, म यो विचारमा छु कि यो उपयुक्त मामिला होइन जहाँ त्यस्तो प्रार्थनालाई अनुमति दिन सकिन्छ र तदनुसार, तलको न्यायालयले याचिकाकर्ताद्वारा गरिएको उक्त प्रार्थनालाई अस्वीकार गर्न कुनै त्रुटि गरेको छैन र त्यसैले, विवादित आदेशमा कुनै हस्तक्षेप आवश्यक छैन।"

९. उनले थप बताइन् कि वर्तमान मामिलामा, जफत गरिएको सवारी साधन एक महत्त्वपूर्ण प्रमाण हो जसले अभियुक्तलाई अपराधसँग प्रत्यक्ष रूपमा जोड्दछ, विशेष गरी किनभने यसलाई लागूऔषध ओसारपसार गर्न र लुकाउने माध्यमको रूपमा प्रयोग गरिएको थियो। उनले भनिन् कि मामिलाको क्रममा, जफत गरिएको सवारी साधनलाई अभियोजन पक्षको मामिलालाई प्रमाणित गर्न र अपराध कसरी गरियो भन्ने कुरा स्थापित गर्न निरीक्षण, प्रदर्शन वा प्रमाणीकरणको लागि आवश्यक पर्नेछ। यसमा, उनका अनुसार, लागूऔषधको लुकाउने, सवारी साधनभित्र यसको भण्डारण आदि देखाउनु समावेश छ, तर सीमित छैन। उनले भनिन् कि उक्त जफत गरिएको सवारी साधनलाई समय अगावै जिम्मामा छोड्दा मामिलामा खतरा हुनेछ, किनकि यो त्यस्ता उद्देश्यहरूको लागि आवश्यक परेको बेला उपलब्ध नहुन सक्छ।

१०. उनले भनिन् कि सवारी साधन, यदि जारी गरियो भने, लागूऔषध ओसारपसार/तस्करीको लागि फेरि प्रयोग हुने सम्भावनालाई नकार्न सकिँदैन। उनले भनिन् कि एनडीपीएस ऐन जस्ता कडा कानुन अन्तर्गत अपराधहरूमा संलग्न सवारी साधनहरू अपराधीहरूका लागि उनीहरूको गैरकानूनी गतिविधिहरू कार्यान्वयन गर्न आवश्यक औजारको रूपमा काम गर्दछन् र त्यस्तो सवारी साधनलाई समय अगावै जारी गर्दा यसको पुनः प्रयोगको जोखिम बढ्न सक्छ।

११. उनले भनिन् कि जफत गरिएको सवारी साधनलाई जिम्मामा छोड्दा लागूऔषधको ढुवानी र तस्करीको लागि तेस्रो-पक्षीय सवारी साधनहरूको दुरुपयोगलाई प्रोत्साहन मिल्नेछ, जसले गैरकानूनी गतिविधिहरू विरुद्ध लड्ने प्रयासहरूलाई उल्लेखनीय रूपमा कमजोर पार्नेछ। उनले अन्तमा भनिन् कि लागूऔषध तस्करहरू र तस्करहरू प्रायः सवारी साधनहरू प्रयोग गर्ने रणनीति अपनाउँछन् जुन उनीहरूको आफ्नै स्वामित्वसँग प्रत्यक्ष रूपमा जोडिएको हुँदैन ताकि कानून प्रवर्तन छानबिनबाट बच्न र पत्ता लगाउने र जफतको जोखिम कम गर्न सकिन्छ। तदनुसार, उनले जफत गरिएको सवारी साधन जारी नगर्न अनुरोध गरिन्।

न्यायालयको तर्क

एनडीपीएस ऐन अन्तर्गत जफत गरिएको कुनै पनि सवारी साधनको अन्तरिम रिहाइको लागि कुनै विशेष प्रतिबन्ध/रोक छैन।

१२. पक्षहरूका विद्वान वकिलहरूको कुरा सुनेपछि र मामिलाको जाँच गरेपछि, यस न्यायालयले एनडीपीएस मामिलाहरूमा मामिलाको विचाराधीन अवधिमा सवारी साधनहरूको अन्तरिम रिहाइको सम्बन्धमा विभिन्न न्यायालयहरूले फरक-फरक विचारहरू लिएको पाएको छ। उत्तरदाता-असम राज्यका विद्वान वकिलले उल्लेख गरेका मामिलाहरूमा न्यायालयहरूले एनडीपीएस मामिलाको क्रममा सवारी साधनहरूलाई अन्तरिम रूपमा जारी गरेका छैनन्, तर जनरल इन्स्योरेन्स काउन्सिल र अन्य विरुद्ध आन्ध्र प्रदेश राज्य (२०१०) ६ एससीसी ७६८; गुरबिन्दर सिंह @ शिन्दर विरुद्ध पञ्जाब राज्य, २०१६ एससीसी अनलाइन पीएन्डएच १६०२६; तेज सिंह विरुद्ध हरियाणा राज्य, २०२० एससीसी अनलाइन पीएन्डएच ४६७९; शम्स तवरेज विरुद्ध भारत संघ, २०२३ एससीसी अनलाइन अल ११५४; मानकराम विरुद्ध मध्य प्रदेश राज्य, क्रि. रिभ. २४२१/२०२१; निर्मल सिंह विरुद्ध पञ्जाब राज्य, सीआरआर-१२०८-२०१८ (ओएन्डएम); कवल जीत कौर विरुद्ध कर्नाटक राज्य, २०२४:केएचसी-के:५६९१ र भागीरथ विरुद्ध राजस्थान राज्य, २०२४: आरजे-जेडी:३६८६८ मा, न्यायालयहरूले एनडीपीएस मामिलाहरूमा सवारी साधनहरूलाई अन्तरिम रूपमा जारी गर्न निर्देशन दिएका छन्।

१३. यस न्यायालयका फैसलाहरू तिनीहरूको तथ्यहरूमा वा 'मालिक' शब्दको सन्दर्भमा सीमित छन् र कानूनको कुनै सामान्य प्रस्ताव राख्दैनन्। फलस्वरूप, मामिलालाई पहिलो सिद्धान्तहरूमा जाँच गर्नुपर्नेछ।

१४. एनडीपीएस ऐनको अध्ययन गरेपछि, यस न्यायालयको विचार छ कि जफत गरिएका सवारी साधनहरूलाई सुनुवाई न्यायालयले मामिलाको समापनमा मात्र जफत गर्न सक्छ जब अभियुक्त दोषी ठहरिन्छ वा निर्दोष साबित हुन्छ वा डिस्चार्ज हुन्छ। यसबाहेक, जहाँ न्यायालयको विचार छ कि सवारी साधन जफतको लागि उत्तरदायी छ, उसले जफतको आदेश पारित गर्नु अघि जफत गरिएको सवारी साधनमा कुनै अधिकार दाबी गर्न सक्ने व्यक्तिलाई सुनुवाइको अवसर दिनुपर्छ। यद्यपि, जफत गरिएको सवारी साधन जफतको लागि उत्तरदायी हुँदैन यदि जफत गरिएको सवारी साधनको मालिकले प्रमाणित गर्न सक्छ कि सवारी साधन अभियुक्त व्यक्तिले मालिकको ज्ञान वा मिलेमतो बिना प्रयोग गरेको थियो र उसले अभियुक्त व्यक्तिद्वारा जफत गरिएको सवारी साधनको त्यस्तो प्रयोग विरुद्ध सबै उचित सावधानी अपनाएको थियो।

१५. यस न्यायालयको थप राय छ कि एनडीपीएस ऐनको प्रावधान अन्तर्गत लागूऔषध वा साइकोट्रोपिक पदार्थ ढुवानी गर्न प्रयोग गरिएको कुनै पनि जफत गरिएको सवारी साधनलाई फौजदारी मामिलाको अन्तिम निर्णय नभएसम्म अन्तरिम रूपमा फिर्ता गर्न कुनै विशेष प्रतिबन्ध/रोक छैन।

१६. एनडीपीएस ऐन अन्तर्गत कुनै विशेष प्रतिबन्ध नभएको अवस्थामा र एनडीपीएस ऐनको धारा ५१ लाई ध्यानमा राख्दै, न्यायालयले फौजदारी मामिलाको अन्तिम निर्णय नभएसम्म जफत गरिएको सवारी साधन फिर्ता गर्नका लागि सिआर.पि.सि. को धारा ४५१ र ४५७ अन्तर्गतको सामान्य शक्ति प्रयोग गर्न सक्छ। फलस्वरूप, सुनुवाई न्यायालयसँग सवारी साधनलाई अन्तरिम रूपमा जारी गर्ने विवेक छ। यद्यपि, यो शक्ति प्रत्येक मामिलाको तथ्य र परिस्थितिहरूमा कानुन अनुसार प्रयोग गर्नुपर्नेछ।

न्यायालयहरूले कुनै पनि निर्माणको विरुद्ध झुकाव राख्नेछन् जसले बेतुका वा अन्यायपूर्ण परिणाम उत्पन्न गर्दछ।

१७. यो सर्वमान्य नियम हो कि निर्माणको सुझाव दिइएको निष्कर्ष जति बेतुका हुन्छ, न्यायालय त्यति नै त्यो निष्कर्षको विरुद्ध झुक्नेछ। त्यो सामान्यतया त्यस्तो हुन्छ चाहे कसैले सम्झौता वा विधानको निर्माण गरिरहेको होस्। [हेर्नुहोस्: ह्याट्ज्ल विरुद्ध एक्सएल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड [२००९] ईडब्ल्यूसीए सिभ. २२३]।

१८. बेतुकापन विरुद्धको अनुमान लर्ड सेभिलको संक्षिप्त अवलोकनमा पाइन्छ जुन नूनको मामिलामा आफ्ना सहकर्मीहरूसँग सहमत छन् [आर (नूनको आवेदनमा) विरुद्ध गभर्नर अफ एचएमपी ड्रेक हल [२०१०] युकेएससी ३०]। लर्ड सेभिलले सरल रूपमा भन्छन्:

"म यो पुनरावेदनलाई अनुमति दिन्छु। लर्ड फिलिप्स र लर्ड मान्सले दिएका कारणहरूका लागि, मलाई कुनै शंका छैन कि कुनै न कुनै मार्गबाट कानूनको व्याख्या गरिनुपर्छ ताकि अन्यथा बेतुका र प्रतिरक्षा गर्न नसकिने परिणामहरू उत्पन्न नहोस् जुन संसदले चाहेको थिएन।"

१९. यदि उत्तरदाता-राज्यको व्याख्या स्वीकार गरियो भने, त्यसो भए कुनै मामिलामा जहाँ एक अभियुक्तलाई निजी विमान वा निजी बस वा निजी जहाजमा हेरोइन बोकेको अवस्थामा पक्राउ गरिन्छ, निजी विमान वा बस वा जहाजको व्यवस्थापन र कर्मचारीको ज्ञान र सहमति बिना, विमान/बस/जहाजलाई मामिला नसकिएसम्म जफत गर्नुपर्नेछ!

२०. अभियुक्त वा तेस्रो पक्षद्वारा सोही विमान वा बस वा जहाजको दुरुपयोगको जोखिमलाई नकार्न सकिँदैन, तर न्यायालयहरूले डर वा शंका वा काल्पनिक अवस्थाको आधारमा जबरजस्ती कारबाही गर्दैनन्।

२१. निस्सन्देह, सवारी साधन एक महत्त्वपूर्ण प्रमाण हो जसलाई अभियोजन पक्षको मामिलालाई प्रमाणित गर्न निरीक्षणको लागि आवश्यक हुन सक्छ, तर उक्त आवश्यकतालाई सुपरदारीमा सवारी साधनलाई अन्तरिम रूपमा जारी गर्दा भिडियोग्राफी र स्थिर तस्बिरहरू जस्ता सर्तहरू तोकेर पूरा गर्न सकिन्छ जसलाई अनुसन्धान अधिकारी, सवारी साधनको मालिक र अभियुक्तले उक्त सूचीमा हस्ताक्षर गरेर प्रमाणित गर्नेछन् र साथै सवारी साधनको बिक्री/हस्तान्तरणमा प्रतिबन्ध लगाइनेछ।

मोटे रूपमा भन्नुपर्दा त्यहाँ चार परिदृश्यहरू छन्

२२. सवारी साधनहरूबाट लागूऔषध/पदार्थहरूको जफत धेरै अवस्थाहरूमा हुन सक्छ, तर मोटे रूपमा भन्नुपर्दा त्यहाँ चार परिदृश्यहरू छन् जसमा लागूऔषध वा पदार्थ सवारी साधनबाट जफत गरिन्छ। पहिलो, जहाँ सवारी साधनको मालिक नै त्यो व्यक्ति हो जसबाट लागूऔषध/पदार्थको कब्जा बरामद गरिन्छ। दोस्रो, जहाँ लागूऔषध मालिकको एजेन्टको कब्जाबाट बरामद गरिन्छ, जस्तै मालिकले भाडामा लिएको चालक वा क्लिनर। तेस्रो, जहाँ सवारी साधन अभियुक्तले चोरेको छ र त्यस्तो चोरी भएको सवारी साधनबाट लागूऔषध बरामद गरिन्छ। चौथो, जहाँ लागूऔषध सवारी साधनको तेस्रो-पक्षीय कब्जाकर्ताबाट (पारिश्रमिक सहित वा बिना) जफत/बरामद गरिन्छ, प्रहरीले लागूऔषध सवारी साधनमा मालिकको ज्ञान र मिलेमतोमा भण्डारण र ढुवानी गरिएको थियो भन्ने कुनै आरोप बिना। पहिलो दुई परिदृश्यहरूमा, सवारी साधनको मालिक र/वा उसको एजेन्टलाई अनिवार्य रूपमा अभियुक्तको रूपमा खडा गरिनेछ। तेस्रो र चौथो परिदृश्यमा, सवारी साधनको मालिक र/वा उसको एजेन्टलाई अभियुक्तको रूपमा खडा गरिने छैन।

२३. यस न्यायालयको विचार छ कि फौजदारी कानुनलाई शून्यतामा होइन तर प्रत्येक मामिलाको तथ्यहरूमा लागू गर्नुपर्दछ। फलस्वरूप, यो केवल पहिलो दुई परिदृश्यहरूमा मात्र हो कि सवारी साधनलाई सुपरदारीमा जारी नगर्न सकिन्छ जबसम्म अभियुक्त-मालिकले प्रमाणको उल्टो भार वहन गर्दैन। यद्यपि, तेस्रो र चौथो परिदृश्यहरूमा, जहाँ मालिक र/वा उसको एजेन्ट विरुद्ध चार्जशीटमा कुनै आरोप लगाइएको छैन, सवारी साधनलाई सामान्यतया अन्तरिम रूपमा सुपरदारीमा जारी गरिनुपर्छ, मालिकले बन्ड पेस गर्ने सर्तमा कि उसले न्यायालयले निर्देशन दिए अनुसार सवारी साधन पेस गर्नेछ र/वा यदि न्यायालयले अन्ततः सवारी साधन जफत गर्नुपर्ने राय दियो भने, उसले सवारी साधनको मूल्य (न्यायालयले जारी गरेको मितिमा निर्धारण गरे अनुसार) तिर्नेछ।

२४. यस न्यायालयले स्पष्ट गर्दछ कि माथिको छलफललाई कठोर सूत्रको रूपमा लिनु हुँदैन किनकि सुनुवाई न्यायालयहरूले मामिलाको तथ्यहरूले आवश्यक ठानेमा फरक दृष्टिकोण लिन स्वतन्त्र हुनेछन्।

समान तथ्यहरूमा सर्वोच्च न्यायालयले साइनाबा विरुद्ध केरला राज्य र अन्य मामिलामा सवारी साधन जारी गरेको छ

२५. वर्तमान मामिलामा, यस न्यायालयले अनुसन्धान पूरा भएपछि, विशेष न्यायाधीश, एनडीपीएस कार्बी आङ्लोङको न्यायालयमा चार्जशीट दायर गरिएको पाएको छ। उक्त चार्जशीटमा, न त सवारी साधनको मालिक न चालकलाई अभियुक्तको रूपमा खडा गरिएको छ। केवल तेस्रो-पक्षीय कब्जाकर्तालाई अभियुक्तको रूपमा खडा गरिएको छ। प्रहरीले अनुसन्धान पछि यो पत्ता लगाएको छैन कि पुनरावेदक अर्थात् सवारी साधनको मालिकले आफ्नो सवारी साधनलाई लागूऔषध/पदार्थहरू ढुवानी गर्न अनुमति दिएको थियो, उसको ज्ञान वा मिलेमतोमा वा उसले वा उसको एजेन्टले त्यस्तो प्रयोग विरुद्ध सबै उचित सावधानी अपनाएका थिएनन्। फलस्वरूप, सवारी साधन सुपरदारीमा जारी गर्न योग्य छ।

२६. वास्तवमा, सर्वोच्च न्यायालयले समान तथ्यहरूमा साइनाबा विरुद्ध केरला राज्य र अन्य, २०२२ एससीसी अनलाइन एससी १७८४ मा निम्नानुसार भनेको छः-

"६. पुनरावेदकले अन्य कुराहरूका साथै यो आग्रह गरेको छ कि एनडीपीएस ऐनको धारा ३६-सी र धारा ५१ अनुसार, एनडीपीएस ऐन अन्तर्गत विशेष न्यायालयद्वारा कार्यवाहीको लागि फौजदारी कार्यविधि संहिता लागू हुनेछ र धारा ४५१ मा सवारी साधन जारी गर्दा पुनरावेदकमा कुनै विशेष सर्त लगाउने अन्तर्निहित प्रावधान छ। पुनरावेदक निस्सन्देह सवारी साधनको दर्ता भएको मालिक हो तर अभियोजन पक्षले आरोप लगाए अनुसार अपराधमा भाग लिएको थिएन न त कथित लेनदेनको जानकारी थियो।

७. विद्वान वकिलले यस न्यायालयको सुन्दरभाई अम्बालाल देसाई विरुद्ध गुजरात राज्य (२००२) १० एससीसी २८३ को फैसलामा भर पर्न खोज्छन् जसमा यो भनिएको छ कि त्यस्ता जफत गरिएका सवारी साधनहरूलाई लामो समयसम्म पुलिस स्टेशनमा राख्नुको कुनै अर्थ छैन र कुनै पनि समयमा आवश्यक भएमा उक्त सवारी साधनहरू फिर्ता गर्नका लागि उपयुक्त बन्ड र ग्यारेन्टीका साथै सुरक्षा लिएर मजिस्ट्रेटले तुरुन्तै उपयुक्त आदेशहरू पारित गर्न सक्छन्।

८. पक्षहरूका लागि विद्वान वकिलको कुरा सुनेपछि र मामिलाको तथ्य र परिस्थितिहरूको परिप्रेक्ष्यमा, र माथि उल्लिखित कानुनी प्रावधानहरू, हामी यो विचारमा छौं कि यो विशेष न्यायालयले निर्धारण गर्ने सर्तहरूमा सवारी साधन जारी गर्नको लागि उपयुक्त मामिला हो।

९. तदनुसार पुनरावेदनलाई अनुमति दिइन्छ र पक्षहरूलाई आ-आफ्नो खर्च बेहोर्न छोडिन्छ।"

<u>यदि वर्तमान मामिलामा सवारी साधनलाई मामिला नसकिएसम्म प्रहरीको हिरासतमा राखियो भने, यसले कुनै उद्देश्य पूरा गर्नेछैन</u>

२७. यस न्यायालयको यो पनि विचार छ कि यदि वर्तमान मामिलामा सवारी साधनलाई मामिला नसकिएसम्म प्रहरीको हिरासतमा राख्न अनुमति दिइयो भने, यसले कुनै उद्देश्य पूरा गर्नेछैन। यस न्यायालयले न्यायिक रूपमा यो कुरालाई ध्यानमा राख्छ कि प्रहरी हिरासतमा रहेका सवारी साधनहरू खुला ठाउँमा राखिन्छन्। फलस्वरूप, यदि मामिलाको क्रममा सवारी साधन जारी गरिएन भने, यो खेर जानेछ र मौसमको उतारचढावको सिकार हुनेछ, र यसको मूल्य मात्र घट्नेछ।

२८. यसको विपरीत, यदि प्रश्नमा रहेको सवारी साधन जारी गरियो भने, यो मालिकको लागि (जसले आफ्नो जीविका कमाउन सक्षम हुनेछ), बैंक/फाइनान्सरको लागि (जसले यसद्वारा वितरण गरिएको ऋण चुक्ता गर्नेछ) र समग्रमा समाजको लागि (सामान ढुवानीको लागि थप सवारी साधन उपलब्ध हुनेछ) फाइदाजनक हुनेछ।

<u>निष्कर्ष</u>

२९. फलस्वरूप, वर्तमान फौजदारी पुनरावेदनलाई अनुमति दिइन्छ र सुनुवाई न्यायालयलाई प्रश्नमा रहेको सवारी साधनलाई अन्तरिम रूपमा सुपरदारीमा जारी गर्न निर्देशन दिइन्छ, सवारी साधनको भिडियो र स्थिर तस्बिरहरू तयार गरेपछि र सवारी साधनको पहिचानको लागि आवश्यक सबै जानकारी/कागजातहरू प्राप्त गरेपछि, जसलाई अनुसन्धान अधिकारी, सवारी साधनको मालिक र अभियुक्तले हस्ताक्षर गरेर प्रमाणित गर्नेछन्। यसबाहेक, पुनरावेदकले मामिलाको समापन नभएसम्म सवारी साधनको स्वामित्व बेच्ने वा छोड्ने छैन र सुनुवाई न्यायालयमा यो प्रतिज्ञा गर्नेछ कि उसले न्यायालयले निर्देशन दिएको एक हप्ताभित्र सवारी साधन आत्मसमर्पण गर्नेछ र/वा यदि न्यायालयले अन्ततः त्यस्तो निर्देशन दिएमा सवारी साधनको मूल्य (जारी गरेको मितिमा आयकर कानून अनुसार निर्धारण गरिएको) तिर्नेछ।

मामिलाको नतिजा: पुनरावेदन स्वीकृत।

†शिर्षकनोटहरू तयार गर्ने व्यक्ति :अंकित ज्ञान